

Артем Сидоренко

Запорізький національний університет, Україна

**ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЙ Р. НІКСОНА
ТА ДЖ. ФОРДА В КОНТЕКСТІ
ЗАХІДНОНІМЕЦЬКИХ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
ЗІ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ
(КІНЕЦЬ 1960-Х – ДРУГА ПОЛОВИНА 1970-Х РР.)**

Artem Sydorenko

Zaporizhzhia National University, Ukraine

**R. NIXON AND J. FORD ADMINISTRATIONS POLICY
IN THE CONTEXT OF WEST GERMAN TRADE RELATIONS
WITH THE COUNTRIES OF THE EASTERN BLOC
(IN THE END OF THE 1960S – THE SECOND HALF
OF THE 1970S)**

The article examines the impact of the «new eastern policy» introduced by Willy Brandt during the development of US-West German relations and american-soviet detente. Particular attention is paid to the analysis of the views of the presidential administrations of Richard Nixon and Gerald Ford on the activities of the West German leadership aimed at building economic relations with the countries of the Eastern Bloc and Soviet Union. Covering R. Nixon and J. Ford's perceptions of the economic policies embodied by Willy Brandt and Helmut Schmidt, the author focuses primarily on the risks that the higher political circles of the United States saw in the economic convergence of the Federal Republic of Germany with the USSR. In addition, the article analyzes the influence of American internal political processes on the United States' international policy.

Keywords: detente, Cold War, new eastern policy, foreign trade relations.

В кінці 1960-х років Сполучені Штати та Радянський Союз почали втілювати в життя політику взаємної співпраці з метою зменшення напруженості холодної війни, ця політика отримала назву «розрядка». Разом з тим Західна Німеччина також почала реалізовувати свою, власну, версію «розрядки», яка у німецькій версії отримала назву «нова східна політика», головним провідником якої став новий канцлер Віллі Брандт. Одним з головних завдань «нової східної політики» було зменшення зростаючої напруженості в Європі, що виникла в результаті «Празької весни» і провадження так званої «доктрини Брежнєва» шляхом зміцнення дипломатичних відносин між Федеративною Республікою Німеччина та Радянським Союзом і східноєвропейськими країнами. Крім того, головною довгостроковою ціллю «нової східної політики» було возз'єднання Західної та Східної Німеччин. Першим значним кроком у напрямку нормалізації відносин з Радянським Союзом стало підписання Московського договору 12 серпня 1970 року, слід відзначити, що хоча у тексті самого договору йшла мова про визнання існуючих кордонів та існування двох німецьких держав, тим не менш, ФРН не відмовлялась від своїх намірів та цілей щодо возз'єднання німецького народу у складі єдиної німецької держави, що було зафіксовано в тексті офіційного листа від імені уряду ФРН, за підписом міністра закордонних справ ФРН Вальтера Шееля, в якому йшла мова про те, що: «положення цього договору не суперечить цілям Німецької Держави працювати над зміцненням миру в Європі в якій німецьких народ відновить свою єдність шляхом вільного самовизначення»¹. Крім того, довгостроковими наслідками цієї політики стало посилення торгових відносин з східноєвропейськими країнами та СРСР.

¹ German History in Documents and Images (August 12, 1970). *The Moscow Treaty* <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1677> (2018, березень, 14).

Завдяки втіленню в життя « нової східної політики », вже починаючи з 1970-х років, Західна Німеччина стала найважливішим капіталістичним торговим партнером СРСР¹, що забезпечував більшу частину необхідних товарів і сталевих труб великого діаметра, які були необхідні для збільшення об'ємів експорту енергоносіїв з СРСР. В результаті чого, експортна частина радянської економіки стала все більше і більше орієнтованою на поставки енергоносіїв, а її експортна диверсифікація почала зменшуватись. Внаслідок поліпшення політичних відносин та посилення економічної співпраці між СРСР та ФРН стало можливим підписання цілого ряду економічних договорів, зокрема, щодо поставок природного газу. Під час 1980-х років ФРН допомагають Радянському Союзу будувати один трубопровід за іншим. Результатом такої активної розбудови радянської транспортної енергетичної системи стало збільшення частки експорту енергоносіїв в загальній радянській експортній структурі. В свою чергу, зменшення світових цін на нафту та природний газ в 1986 році призвело до економічних проблем в радянській економіці через відсутність експортної диверсифікації. В результаті – СРСР повільно випустив Східну Європу з під свого впливу і розсипався сам.

Предметом даної статті є аналіз офіційних американських поглядів на західнонімецькі торгові відносини зі східноєвропейськими партнерами у період перебування при владі Річарда Ніксона та Джеральда Форда.

Незважаючи на прихильність до політики « розрядки », адміністрація Р. Ніксона спочатку була стурбована рішенням Віллі Брандта знайти свій власний « німецький варіант » « розрядки », побоюючись, що « нова східна політика » може привести до небезпеки поширення радянського впливу на ФРН. Ніксон вважав, що Радянський Союз не має наміру надати реальні можливості до розширення відносин між ФРН та східноєвропейськими країнами. Натомість, в нього були побоювання, що реальною метою Радянського Союзу у такому зближенні є розширення свого впливу на Західну Німеччину та віддалення її від НАТО². Генрі Кіссінджер, радник з національної безпеки також піддавав критиці « нову східну політику », побоюючись, що ФРН стане « мостом між Сходом і Заходом » що, можливо, підірве вплив США в Європі³.

Незважаючи на скептицизм як до політичної так і до економічної співпраці, яку проводив Брандт, Сполучені Штати дали Західній Німеччині можливість вільних дій, задля зміцнення її економічних відносини з СРСР. Як вказують деякі вчені, зокрема: Вернер Ліпперт, « нова східна політика » виявилась неочікуваною для Ніксона і Кіссінджера, через ту швидкість, з якою ФРН і СРСР підписали економічну угоду (серпень 1970) та темпи покращення відносин між ФРН та східноєвропейськими країнами, що пояснюється тим, що їх увага була прикута головним чином до війни у В'єтнамі⁴. Проте, якби Сполучені Штати були дійсно серйозно налаштовані проти західнонімецько-радянської торгівлі, вони могли б чинити великий тиск на Західну Німеччину, з метою зміни її політики. Однак, адміністрація Річарда Ніксона не вдавалася до такого кроку, оскільки прийшла до думки про те, що Сполучені Штати повинні наслідувати приклад ФРН та розширювати власні торговельні відносини з Радянським Союзом з комерційних та безпекових міркувань заради подальшого впровадження політики розрядки.

Звісно, варто відзначити той факт, що довгострокова політика міністерства торгівлі Сполучених Штатів ще з часів перебування при владі Ейзенхауера була направлена на заохочення американського бізнесу до налагодження мирних торгових відносин між Сходом та Заходом, але з моменту вторгнення СРСР до Чехословаччини у серпні 1968 року, жоден офіційний представник міністерства торгівлі чи інший представник виконавчої влади відкрито не закликали до розбудови взаємних економічних відносин, на чому наголошував Моріс Станс у своїй доповіді президенту Р. Ніксону 9 квітня 1969 року⁵. Але, на початку 1969 року американське керівництво доволі жваво

¹ Jentleson Bruce W. (1986). *Pipeline Politics: The Complex Political Economy of East-West Energy Trade*. Ithaca: Cornell University Press, 160.

² Sarotte M. E. (2008). *The Frailties of Grand Strategies: A Comparison of Détente and Ostpolitik*. *Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969-1976*. New York: Oxford University Press, 151.

³ Kissinger H. (1979). *White House Years*. 132

⁴ Lippert, W. D. (2009). *The Economics of Ostpolitik: West Germany, the United States, and the Gas Pipeline Deal*. *The Strained Alliance: US-European Relations from Nixon to Carter*, 74.

⁵ Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of Commerce Stans to President Nixon 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d290>> (2018, березень, 10).

розглядало можливість лібералізації торгівельних відносин з Радянським Союзом та іншими країнами комуністичного блоку, про що свідчить цілий ряд документів¹.

В свою чергу, Радянський Союз був більше зацікавлений в налагодженні економічної співпраці, аніж у політичній сфері. У серпні 1969 року канцлер ФРН Курт Георг Кизингер під час перемов з Річардом Ніксоном повідомив останнього, що він: «не бачить жодних показників того, що СРСР готовий змінити свою зовнішньополітичну концепцію, але виявляє бажання співпрацювати з Західною Німеччиною в економічній сфері задля будівництва трубопроводів природного газу, що підтверджують перемови та підписання відповідних контрактів щодо постачання радянського природного газу в обмін на німецькі труби»².

Коли, у жовтні того ж року канцлером ФРН став Віллі Брандт, він висловив аналогічну точку зору про те, що інтерес східноєвропейських держав лежить головним чином в сфері економічної співпраці з Німеччиною, він стверджував, що таке бажання спирається в значній мірі на бажання досягнути економічного прогресу та отримати західні технології³. А президент німецьких палат промисловості і торгівлі, Отто Вольф фон Амеронген, пізніше згадував, що ефективність західнонімецької промисловості, її точність і технічна досконалість приваблювала до себе радянське керівництво⁴.

Радянське прагнення до поліпшення торгівельно-економічних відносин з Західною Німеччиною було зумовлене головним чином, погіршенням їх власного економічного розвитку. Слід зазначити, що наприкінці 1960-х років темпи розвитку радянської економіки почали значно гальмуватися і 1969 рік став для Радянського Союзу роком найнижчих показників економічного зростання з 1945 року⁵. Крім того, застарілі технології ускладнювали радянське виробництво сталі, так, протягом 1960-х років, СРСР мав проблеми з переходом до більш ефективних технологій виробництва сталі, а тому, враховуючи західнонімецький досвід у металургійній сфері, ФРН була особливо привабливим партнером для Радянського Союзу. Слід зазначити той факт, що до моменту введення у 1962 році ембарго на постачання труб великого діаметру, введеного під час адміністрації Кеннеді, Західна Німеччина поставила 87 відсотків труб широкого діаметра для будівництва радянських нафтопроводів і враховуючи позитивний досвід попередньої співпраці СРСР прагнули збільшити свій експортний потенціал енергоносіїв завдяки відновленню такого співробітництва⁶.

На перших етапах провадження « нової східної політики », адміністрація Ніксона мала досить скептичне та обережне відношення до неї та була занепокоєна тим, що через подібне зближення ФРН з країнами соціалістичного табору, Радянський Союз, як наддержава, зможе отримати потужний вплив над Західною Німеччиною, та недооцінювала потенціал ФРН щодо її можливості стати рушійною силою змін в країнах комуністичного блоку за допомогою торгівлі. Наприклад, такі настрої можна побачити у ході зустрічі старшої групи аналізу, яка відбулась у Сан Клементі 31 серпня 1970 року⁷.

Західнонімецьке керівництво в свою чергу зосередило свою увагу на донесенні своєї позиції до американських партнерів, так Брандт, задля забезпечення підтримки « нової східної політики » зі сторони США, запевняв західних союзників у своїй прихильності західному курсу,

¹ Office of the Historian (2018). *Paper Prepared in the National Security Council Staff 1969–1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d292>> (2018, травень, 01); Office of the Historian (2018). *Action Memorandum From the Acting Assistant Secretary of State for Economic Affairs 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d293>> (2018, травень, 01); Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of the Treasury Kennedy to President Nixon 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d295>> (2018, квітень, 10); Office of the Historian (2018). *Letter From the Ambassador to Austria (MacArthur) to the Deputy Under Secretary of State for Economic Affairs (Samuels) 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d289>> (2018, березень, 20).

² Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d23>> (2018, травень, 12).

³ Brandt W. (1969) *A Peace Policy for Europe*. New-York: Holt Rinehart and Winston, 110.

⁴ Amerongen Otto Wolf von (1992). *Der Weg nach Osten: Vierzig Jahre Bruckenbau fur die deutsche Wirtschaft*. Munchen: Dromer Knauer. 124.

⁵ Allen, R. C. (2001). The rise and decline of the Soviet economy. *Canadian Journal of Economics*, 34 (4), 859-881.

⁶ Overbeck, E. (1995). *Mut zur Verantwortung: vom Generalstabsoffizier zum Generaldirektor*. ST Verlag. 133.

⁷ Office of the Historian (2018). *Minutes of the Senior Review Group Meeting 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d111>> (2018, травень, 15).

трансатлантичного співробітництва та подальшого зміцнення американо-німецьких відносин, зокрема, такі тези були висловлені ним 28 жовтня 1969 року у промові перед німецьким бундестагом щодо засад своєї політики¹, а також 6 грудня 1969 року, під час зустрічі з держсекретарем Вільямом Роджерсом², на якій Брандт разом з Вальтером Шеелем запевнили, американського держсекретаря в тому, що щоб не робив він, чи його колеги, їх дії будуть направлені на посилення позиції Західного Альянсу та Західної Європи. Водночас, слід зазначити, що Брандт окремо підкреслював, той факт, що приналежність Німеччини до Західного блоку, не означає автоматичну заборону до прагнення поліпшення відносин зі Східною Європою, але в той же час ФРН має уникати авантюри та періодично консулюватися з Вашингтоном³. Близький соратник Брандта Єгон Бар вважав, що саме економічні інтереси та зацікавленість в торгівлі з Західною Німеччиною змусили радянську сторону піти на прийняття « нової східної політики », окрім того, Бар також запевняв, що Радянський Союз, хоча й не має наміру припинити ідеологічну боротьбу, однак він і не є зацікавленим у розбраті серед західного блоку, на що він вказував у ході розмови з помічником держсекретаря США по Європі Мартіна Дж Хілленбранда⁴. Хілленбранд в свою чергу, вважав, що подібні переконання є в певній мірі видаванням бажаного за дійсне, а також припускав, що головною радянською ціллю було введення західного табору в оману та створити серед союзників непорозуміння. Крім того, він виказував сумніви у тому, що « нова східна політика » Брандта зможе увінчатися успіхом⁵. Кіссінджер також спочатку не надавав багато уваги торгівельно-економічній сфері, стверджуючи, що не було жодних емпіричних доказів, того, що Брандт зможе вплинути на політику Східної Німеччини через економічний тиск, однак, в той же час, він виказував занепокоєність в тому, що « нова східна політика » призведе до визнання Східної Німеччини, що посилить позиції ГДР зашкодивши американським інтересам⁶.

Протягом 1970 року в між Федеральною Республікою Німеччини та Радянським Союзом було закладено основу та головні засади взаємних торгівельних відносин. У березні міністр закордонних справ СРСР Микола Патолічев разом із західнонімецьким міністром економіки Карлом Шиллером підписали угоду про будівництво величезного трубопроводу природного газу між СРСР і ФРН. Відповідно до угоди, німці повинні були забезпечити поставку 1,2 млн. тон труб великого діаметру до СРСР і забезпечити технічну підтримку в будівництві трубопроводу. Консорціум німецьких банків, на чолі з Deutsche Bank, також погодився надати Кремлю кредитну лінію в розмірі 1,2 мільярда німецьких марок для закупівлі сучасного обладнання необхідного для будівництва нової газотранспортної системи⁷. Радянський Союз, зі своєї сторони повинен був забезпечити поставку природного газу до ФРН з метою отримання прибутку, але повинен був погасити кредит протягом десяти років за ставкою 6,25 відсотків річних. А вже через 5 місяців потому, СРСР та ФРН підписали Московський договір, в якому обидві сторони домовилися підтримувати мир і домогтися розрядки, вирішення спорів відповідно до статуту Організації Об'єднаних Націй, та поважати територіальну цілісність європейських держав в рамках їх тогочасних кордонів⁸.

У той же час, розвиток німецько-радянських торгово-економічних відносин став також стимулюючим фактором і для американо-радянської торгівлі. Одразу після приходу до влади Вільяма Брандта, адміністрація Річарда Ніксона почала аналізувати можливий вплив тіснішої торгівлі

¹ Brandt, W. (1969) German foreign policy. *Taylor & Francis Online* <<http://dx.doi.org/10.1080/00396336908441040>> (2018, травень, 15).

² Office of the Historian (2018). 45. *Editorial Note 1969–1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d45>> (2018, травень, 16).

³ Office of the Historian (2018). 45. *Editorial Note 1969–1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d45>> (2018, травень, 16).

⁴ Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d107>> (2018, травень, 20).

⁵ Office of the Historian (2018). *Minutes of the Senior Review Group Meeting 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d111>> (2018, травень, 15).

⁶ Там само.

⁷ Newnham, R. E. (2002). *Deutsche Mark diplomacy: Positive economic sanctions in German-Russian relations*. University Park, PA: Penn State Press. 157-158.

⁸ German History in Documents and Images (August 12, 1970). *The Moscow Treaty* <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1677> (2018, березень, 14).

між СРСР та ФРН на відносини Сполучених Штатів зі східноєвропейськими країнами. В ході цього аналізу, співробітниками Ради національної безпеки було зроблено висновок, що активізація економічного співробітництва між Західною Німеччиною та східноєвропейськими країнами змусить Сполучені Штати також розширювати рамки свого співробітництва з соціалістичним табором, яке до того часу було жорстко обмежене. Так, Фред Бергстен, один із співробітників Ради національної безпеки у своїй доповіді до Генрі Кіссінджера, від 5 листопада 1969 року, зазначав, що дії уряду Брандта: «підкреслять американську неповороткість і з часом наше власне внутрішнє становище буде здаватися все менш гнучким»¹. Окрім того, у своїй доповіді, Бергстен пропонував почати проведення подальшої лібералізації торгівельних відносин зі східноєвропейськими країнами, що дозволило б експортувати більшу кількість товарних позицій, що не відносяться до стратегічних елементів та які не могли б призвести до посилення військового потенціалу ворога².

23 грудня 1969 року було прийнято «Акт щодо регулювання експорту»³, який містив рішуче схвалення конгресом Сполучених Штатів розширення торгівлі зі Східною Європою. Зокрема, цим актом передбачалось, що відмова в експорті певних товарів до східноєвропейських країн може бути застосована лише в тому випадку, коли такий експорт може заподіяти шкоди національній безпеці Сполучених Штатів. Водночас, ним було відкинуто можливість заборони експорту лише на основі можливого впливу на економічний потенціал⁴.

І вже 26 січня 1970 року, держсекретар Вільям Роджерс у своїй доповіді до Річарда Ніксона, предметом якої були економічні відносини з СРСР, інформував президента щодо наслідків лібералізації торгівельних відносин після прийняття акту про регулювання експорту, Роджерс акцентував увагу на зацікавленості Радянської сторони у закупівлі у Сполучених Штатах певних товарних позицій, та навів приклад таких компаній як: The Gleason organization, яка вже уклала контракт на поставку своєї продукції, а також Ford, Chrysler, Cooper-Besemer, які вели переговори з радянською стороною, окремо держсекретар виділив можливість надання взаємного дозволу на переліт цивільної авіації над своїми територіями. Вільям Роджерс наголошував на тому, що Сполучені Штати не мають змоги запобігти або перешкодити тим лібералізаційним процесам у сфері торгівлі, що набирали силу в світі, адже заборона експорту товару з США призведе лише до того, що СРСР буде імпортувати той же товар з іншої країни. У цій доповіді містилась також думка, про те, що ширша лібералізація торгівельних відносин призведе до загального поліпшення американських відносин з СРСР та країнами Східної Європи⁵.

Незважаючи на те, що в американській торговій політиці не відбулось негайних змін, з 1970-х років американські чиновники почали все частіше піднімати питання щодо необхідності розширення та розвитку американо-радянських економічних відносин. На початку липня 1970 року Роберт Елсворт, посол США при НАТО, у своїй доповіді повідомив Кіссінджера про те, що розширення Західною Німеччиною зв'язків з Радянським Союзом підштовхне інші західноєвропейські країни до аналогічних дій направлених на покращення економічних відносин з СРСР, а Сполучені Штати в свою чергу вирогідно, стануть останньою перешкодою у поліпшенні торгівельних відносин зі Сходом та зіштовхнуться з необхідністю зміни своєї торгової політики з комуністичними країнами⁶. Через місяць, підкреслюючи зростаючі обсяги торгівлі між Сходом та

¹ Office of the Historian (2018). *Action Memorandum From C. Fred Bergsten of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d306>> (2018, травень, 18).

² Office of the Historian (2018). *Action Memorandum From C. Fred Bergsten of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d306>> (2018, травень, 18).

³ JSTOR (2018). U.S. Export Administration Act of 1969, 192-196. <<http://www.jstor.org/stable/20690591>> (2018, травень, 20).

⁴ Office of the Historian (2018). *Information Memorandum From the Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Trezise) to Secretary of State Rogers 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d311>> (2018, травень, 10).

⁵ Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d312>> (2018, березень, 11).

⁶ Office of the Historian (2018). *Memorandum From the Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (Ellsworth) to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger)* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d97>> (2018, березень, 11).

Західом, співробітник Ради національної безпеки поінформував Кіссінджера, що американці просто «жалюгідним спостерігачами»¹.

Ніксон був справді стурбований розширенням торговельних відносин між Західноєвропейськими країнами та Радянським Союзом, що на його думку могло поставити американсько-західноєвропейські відносини під загрозу. Європейські лідери хочуть «обійти» нас, і ми хочемо «обійти» їх у економічній сфері», – заявив він 11 вересня 1972 року під час зустрічі Ради з питань міжнародної економічної політики. Крім того, Ніксон окремо загострював увагу на тому факті, що економічна співпраця європейських країн з радянським союзом згодом може перейти і на політичний рівень, що призведе до поширення антиамериканських ідей та поставить під загрозу існування НАТО. Без НАТО, казав Ніксон: «Європа буде економічним гігантом, але військовим та політичним пігмеєм і СРСР буде посягати на неї». Однак Ніксон не мав на меті підірвати західнонімецько-радянських економічних відносин, зокрема, він визнавав, що європейські лідери занепокоєні можливістю опинитися під впливом Радянського Союзу. Натомість, президент наполягав на зміцненні американсько-західноєвропейських торговельних відносин незважаючи на розширення західноєвропейськими країнами торговельних відносин зі Сходом. «Ми повинні не допустити розриву тісних зв'язків між Сполученими Штатами та Європою, Радянський Союз не повинен отримати важелів впливу на Європу. Нам потрібно зміцнити торговельні зв'язки, грошові відносини, обміни, тощо» зауважував американський президент². Загалом, позиція Ніксона щодо економічних відносин з іншими країнами ґрунтувалася на тому, що для Європи та решти світу зовнішньоторговельні відносини мають значно більшу важливість для їх ВВП аніж для Сполучених Штатів, «торгівля – це піна у келиху з пивом, але пиво без піни смакує теж добре», зовнішньоторговельні відносини у розумінні американського президента мали більш важливе значення саме у політичному сенсі, а розширення економічних зв'язків розглядалися ним головним чином як важіль впливу та відстоювання американських інтересів у світі³.

По мірі того, як Західна Німеччина розширювала економічні відносини з Радянським Союзом, Білий дім також зіштовхнувся з необхідністю лібералізації своєї торговельної політики. Сенат та економічні департаменти виказували підтримку таким крокам – так радник президента по міжнародним економічним відносинам Петерсон у своїй доповіді до президента Ніксона від 7 липня 1971 року зауважував, що межвідомче дослідження Ради з питань міжнародної економічної політики зробило оцінку потенційних економічних вигод для Сполучених Штатів від внесення змін до торговельної політики зі Сходом та прийшло до висновків, що темпи росту об'ємів торгівлі товарами між Сходом та Заходом впродовж 1960-х років росли значно швидше, ніж аналогічні показники в решті світу, та досягли у 1970 році 15 мільярдів доларів, з яких доля США становила лише 600 мільйонів доларів, що склало 4 відсотки від загальних показників. Зауважувалось, що розширення частки Сполучених Штатів у торгівлі між сходом та заходом в більшості залежить від усунення правових та адміністративних обмежень зі сторони США. Згідно оцінок наведених у цій доповіді виходить, що у разі запровадження заходів щодо торгової лібералізації обсяг торгівлі між Сполученими Штатами та країнами соціалістичного табору збільшиться як мінімум до 1.6 мільярдів доларів, з яких 400 мільйонів становитиме прибуток США⁴.

Пізніше Річард Ніксон згадував, що він працював над розширенням американсько-радянської торгівлі аби домогтися поглиблення розрядки, проте стверджував, що внутрішні політичні кола, як ліберальні, так і консервативні, перешкождали його успіху. З одного боку, Ніксон звинувачував «лібералів та американських сіоністів» за те, що вони вирішили пов'язати торгівлю з радянською

¹ Office of the Historian (2018). *Memorandum From William Hyland of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d109>> (2018, березень, 11).

² Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1972* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v03/d100>> (2018, травень, 10).

³ Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1972* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v03/d100>> (2018, травень, 10).

⁴ Office of the Historian (2018). *Information Memorandum From the President's Assistant for International Economic Affairs (Peterson) to President Nixon 1971* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d339>> (2018, травень, 12).

політикою еміграції, особливо щодо євреїв. З іншого боку, Ніксон критикував консерваторів, відзначаючи «їх ідеологічну протидію контактам з комуністичними країнами»¹.

Незважаючи на можливість отримання економічної вигоди від співпраці з Радянським Союзом, сенатор Скуп Джексон та член палати представників Чарльз Венік спромоглися поставити хрест на розвитку американсько-радянської торгівлі. Їх поправка, яка стала частиною Закону про торгівлю 1974 року, заперечувала сприятливі умови кредитування Радянського Союзу, що стало суттєвою перешкодою для продажу високих технологій США. Але поправка Стівенсона ще більше обмежила економічні відносини оскільки згідно неї загальне американське кредитування Радянському Союзу було зменшено до 300 мільйонів доларів США². Такі обмеження на законодавчому рівні, однак, означали, що Західна Німеччина буде далеко випереджати США в торгівлі з Радянським Союзом.

Тим не менш, до середини 1970-х років були й інші причини, які пояснювали положення Західної Німеччини як головного капіталістичного торгового партнера СРСР. По-перше, свою роль відіграло географічне положення, адже ФРН як найближчий західний сусід Радянського Союзу, мала змогу поставляти товари швидше і дешевше. По-друге, західні німці, мали добру репутацію у Радянському Союзі за свою надійність та якості виробництва товарів. По-третє, німецький уряд мав порівняно невелику бюрократію, що зменшувало перешкоди торговельним відносинам.

Незважаючи на те, що було б перебільшенням стверджувати, що західнонімецька торгівля з Радянським Союзом змусила адміністрацію Ніксона прагнути до лібералізації американсько-радянських торгових відносин, або була основним чинником цих процесів, але, саме нові торговельні відносини створені завдяки В. Брандту між Західною Німеччиною та Радянським Союзом, безумовно стали поштовхом у цьому напрямку. Адміністрація Ніксона намагалася розширити торговельні відносини зі східноєвропейськими країнами, з ціллю зменшення на них радянського впливу³. Західнонімецька торгівля з Радянським Союзом виявила економічну та політичну вигоду стосунків з СРСР, і на цьому тлі Ніксон безуспішно намагався провести зміни в американській політиці.

У 1974 році, Ніксон і Брандт пішли у відставку, змінилося керівництво Сполучених Штатів та Західної Німеччини, але це не призвело до принципових змін в торговельній політиці між Сходом і Заходом. У травні, коли Брандт пішов у відставку, федеральним канцлером ФРН став Гельмут Шмідт, який, крім того, що був економістом, раніше був міністром оборони Західної Німеччини, міністром фінансів та міністром економіки. Гельмут Шмідт, як і Віллі Брандт, був членом Соціал-демократичної партії Німеччини та поділяв думку свого попередника щодо стабілізуючого впливу торговельних відносин між Сходом та Заходом для Європи. Пізніше, у своїх мемуарах, Шмідт згадував, що разом із В. Брандтом він був одним з ідеологів та розробників Нової східної політики, та стверджував, що він був «повністю налаштований продовжувати та розвивати цю політику»⁴.

Беручи до уваги глобальну енергетичну кризу, яка виникла після війни Судного дня, та обмежень постачання нафти країнами ОПЕК, Гельмут Шмідт прагнув домовитися з Брежнєвим щодо поставок радянської нафти і газу до ФРН. 16 вересня 1974 р. відбулася зустріч Г. Шмідта з міністром закордонних справ СРСР Андрієм Громико, на якій, зокрема, було обговорено це питання. Хоча Радянський Союз, скористався ситуацією на світовому ринку, щоб підняти ціну на продаж нафти до Західної Німеччини. Гельмут Шмідт наполягав на тому, що обидві країни повинні домовитися про енергетичну угоду, та підкреслював довгострокову співпрацю і важливість взаємного партнерства. «Здатність майбутніх поставок енергоносіїв була надзвичайно важливою, – каже канцлер, – і це було пов'язано з надійністю наших поставок»⁵. Радянський Союз був

¹ Nixon, R. (2013). *RN: the memoirs of Richard Nixon*. New York: Simon and Schuster. 875-876.

² Bowker, M. (2002). *Brezhnev and Superpower Relations*. In *Brezhnev Reconsidered*. London: Palgrave Macmillan. 99.

³ Lippert, W.D. (2009). *The Economics of Ostpolitik: West Germany, the United States, and the Gas Pipeline Deal. The Strained Alliance: US-European Relations from Nixon to Carter*, London, 74.

⁴ Schmidt, H. (1989). *Men and Powers: A political retrospective*. New York: Random House Inc. 23.

⁵ Gespräch des Bundeskanzlers Schmidt mit dem sowjetischen Aussenminister Gromyko, 16 Sept. 1974.

Dokument 269. DE GRUYTER (2018). *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1974* <<https://www.degruyter.com/view/books/9783486718133/9783486718133.1142/9783486718133.1142.xml>> (2018, травень, 01).

зацікавлений в залученні німецьких технічних можливостей та фінансуванні для розробки нафтових та газових родовищ та постачання енергоносіїв, Гельмут Шмідт вважав за необхідне підписання офіційної угоди про енергетичне співробітництво. І вже через місяць ФРН та СРСР підписали економічну угоду, зосереджену на енергетичній співпраці.

Джеральд Форд був більшим прихильником посилення економічної лібералізації з Радянським Союзом, аніж Річард Ніксон, він вважав, що саме економічна лібералізація є чинником розрядки та сприятиме потребі у послабленні напруги у відносинах з Радянським Союзом. Позиція Джеральда Форда щодо торгівельних відносин з СРСР можна простежити у його промовах під час першого саміту «великої шістки» у Рамбуїє який проходив у листопаді 1975 року. Так, 17 листопада у розмові з представниками інших країн, Форд наголошував на тому факті, що «Сполучені Штати мають прямий інтерес у поліпшенні своїх економічних відносин з комуністичними країнами та підвищенню обсягів товарообороту з ними»¹. Крім того, Форд зауважував, що Сполучені штати мають намір продовжувати зміцнення політики розрядки через покращення економічних відносин та посиленню торгівельних відносин, в той же час, американський президент усвідомлював, що Торгівельний акт 1974 року негативно вплинув на можливості нормалізації економічних відносин з Радянським Союзом та виказав своє прагнення змінити ці обмеження через те що вони є шкідливими для національних інтересів Сполучених Штатів та неможливості досягнення цілей задля яких вони були впроваджені².

Більш того, Дж. Форд запевняв Г. Шмідта та інших лідерів «великої шістки», що Сполучені Штати не будуть прагнути конкурувати з ними в енергетичній сфері, та жодна домовленість якої можуть дійти СРСР та США не будуть ставити під загрозу вже існуючим домовленостям, або співпраці інших країн. Також Форд вважав, що переговори які вже було розпочато щодо постачання радянської нафти до Сполучених Штатів не несе загрози обсягам постачання до західноєвропейських країн але й посилить ресурсний потенціал заходу³.

Хоча перебування Джеральда Форда на посаді президента США не було тривалим, та завдяки йому до термінологічного словника міжнародних відносин було введено таке поняття як «джентльменська угода». Цей термін вперше було застосовано Фордом саме у Рамбуїє стосовно торгівлі з Радянським Союзом, під цим терміном він мав на увазі добровільну відмову західних країн від конкурування між собою за більш вигідне співробітництво в економічній сфері з Радянським Союзом, зокрема, малося на увазі дії щодо надання експортних кредитів та неприйнятті торгових домовленостей, які б могли зашкодити іншим партнерам.

В той же час, Шмідт був задоволений такою угодою, заявивши, що це є найкращим рішенням для всіх. Під час другого економічного саміту в Пуерто-Ріко, Шмідт поінформував Форда та інших лідерів західноєвропейських країн про те, що він хоче розширити експорт західнонімецьких товарів до Радянського Союзу⁴. Сполучені Штати не стали протистояти таким прагненням з боку ФРН.

Генрі Кіссінджер, в свою чергу, визначав два аспекти торгівельних відносин між сходом та заходом по-перше: економічне або комерційне співробітництво; а по-друге: політичне співробітництво. Але Кіссінджер негативно відносився до прийняття поправки Джексона-Веніка, припускаючи, що це стало перешкодою для зусиль США щодо впливу на радянську зовнішню політику. Він вважав, що саме через економічні важелі Сполучені Штати могли б отримати значні важелі впливу на радянські дії на зовнішньополітичній арені через застосування економічного стимулювання. Можливо, Кіссінджер вважав, що якщо Сполучені Штати не мають змоги прямо економічно впливати на Радянський Союз, то таку можливість отримують опосередковано через Західну Німеччину.

Джеральд Форд поділяв переконання Кіссінджера, щодо негативного впливу поправки Джексона-Веніка та згодом потім критикував Скуп Джексона за те, що він ще більше загострив цю проблему⁵. Але в той же час, він підписав ці законопроекти. Але, він зробив це не тому, що

¹ Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1975* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v31/d125>> (2018, травень, 02).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v31/d149>> (2018, травень, 01).

⁵ Ford, G.R. (1979). *A time to heal: The autobiography of Gerald R. Ford*. NY: Book Sales, 138.

підтримував цю поправку, але тому що відчував, відсутність іншого вибору. Сенат, врешті-решт, прийняв поправку Джексона-Веніка 88 голосами за та проти не було нікого. Форд був змушений підписати цей документ зважаючи на реалістичну оцінку виниклих обставин¹. Отже, ті, внутрішньополітичні процеси, які завадили Р. Ніксону впроваджувати позитивні зміни та поліпшити взаємовідносини з Радянським Союзом, вплинули і на Дж. Форда.

Таким чином, можна зробити висновки, що посилення економічних відносин між ФРН та СРСР яке відбулось внаслідок впровадження західнонімецьким керівництвом «нової східної політики» вплинуло не тільки на поліпшення міжнародної ситуації та зменшення напруги, але і посиленню торгових зв'язків в тому числі і між США та СРСР. Західнонімецька торгівля із східноєвропейськими країнами стала стимулюючим фактором для розвитку в тому числі і американо-радянських торговельних відносин.

У політиці Ніксона стосовно західнонімецьких торговельних відносин із східними країнами можна побачити значну стриманість, яка характеризувала погляди Ніксона. Незважаючи на те, що адміністрація Ніксона дійсно була налаштована скептично і критично щодо «нової східної політики», він утримувався від прирівнювання «нової східної політики» до поширення західнонімецьких торгових відносин зі східноєвропейськими країнами, вбачаючи кожен з цих аспектів не як єдину, а різні політики. Як Ніксон, так і Форд мали доволі прохолодне ставлення до західнонімецької зовнішньоекономічної політики. Але їх дії не були спрямовані на підрич німецько-радянської торгових відносин, а тому і не мали негативного впливу ані на американо-німецькі, ані на американо-радянські відносини. В той же час, виникла віра, хоча і не повне переконання в те, що торгівля є стимулом для участі СРСР у розрядці що пояснює зусилля Ніксона та Форда з розширення американо-радянської торгівлі, а також їх сприяння західнонімецько-радянським торговельним відносинам.

References:

1. Office of the Historian (2018). *Action Memorandum From C. Fred Bergsten of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d306>> [in English]. (2018, May, 18).
2. Office of the Historian (2018). *Action Memorandum From the Acting Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Greenwald) to Acting Secretary of State Richardson 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d293>> [in English]. (2018, May, 01).
3. Allen, R.C. (2001). The rise and decline of the Soviet economy. *Canadian Journal of Economics*, 34 (4). [in English].
4. Amerongen O.W. (1992). *Der Weg nach Osten: Vierzig Jahre Bruckenbau fur die deutsche Wirtschaft*. Munchen: Droemer Knaur. [in German].
5. Bowker, M. (2002). *Brezhnev and Superpower Relations*. In *Brezhnev Reconsidered*. London: Palgrave Macmillan. [in English].
6. Brandt, W. (1969) *A Peace Policy for Europe*. New York: Holt Rinehart and Winston. [in English].
7. Ford, G. R. (1979). *A time to heal: The autobiography of Gerald R. Ford*. NY: Book Sales. [in English].
8. DE GRUYTER (2018). *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1974* <<https://www.degruyter.com/view/books/9783486718133/9783486718133.1142/9783486718133.1142.xml>> [in German]. (2018, May,01).
9. Office of the Historian (2018). *Information Memorandum From the Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Trezise) to Secretary of State Rogers 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d311>> [in English]. (2018, May, 10).
10. Office of the Historian (2018). *Information Memorandum From the President's Assistant for International Economic Affairs (Peterson) to President Nixon 1971* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d339>> [in English]. (2018, May, 12).
11. Jentleson B.W. (1986). *Pipeline Politics: The Complex Political Economy of East-West Energy Trade*. Ithaca: Cornell University Press. [in English].
12. Kissinger H. (1979). *White House Years*. [in English].
13. Office of the Historian (2018). *Letter From the Ambassador to Austria (MacArthur) to the Deputy Under Secretary of State for Economic Affairs (Samuels) 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d289>> [in English]. (2018, march, 20).

¹ Mieczkowski, Y. (2005). *Gerald Ford and the Challenges of the 1970s*. Lexington: University Press of Kentucky. 279.

14. Lippert, W.D. (2009). *The Economics of Ostpolitik: West Germany, the United States, and the Gas Pipeline Deal. The Strained Alliance: US-European Relations from Nixon to Carter*, London. [in English].
15. Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of Commerce Stans to President Nixon 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d290>> [in English]. (2018, April, 12).
16. Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d312>> [in English]. (2018, march, 11).
17. Office of the Historian (2018). *Memorandum From Secretary of the Treasury Kennedy to President Nixon 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d295>> [in English]. (2018, April, 10).
18. Office of the Historian (2018). *Memorandum From the Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (Ellsworth) to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1969–1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d97>> [in English]. (2018, March, 11).
19. Office of the Historian (2018). *Memorandum From William Hyland of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d109>> [in English]. (2018, March 11).
20. Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1975* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v31/d125>> [in English]. (2018, May, 02).
21. Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation, Washington 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d107>> [in English]. (2018, May, 20).
22. Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1969* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d23>> [in English]. (2018, May, 12).
23. Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1972* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v03/d100>> [in English]. (2018, May, 10).
24. Office of the Historian (2018). *Memorandum of Conversation 1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v31/d149>> [in English]. (2018, May, 01).
25. Mieczkowski, Y. (2005). *Gerald Ford and the Challenges of the 1970s*. Lexington: University Press of Kentucky. [in English].
26. Office of the Historian (2018). *Minutes of the Senior Review Group Meeting 1970* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v40/d111>> [In English]. (2018, May, 15).
27. Nixon, R. (2013). *RN: the memoirs of Richard Nixon*. New York: Simon and Schuster. [in English].
28. Overbeck, E. (1995). *Mut zur Verantwortung: vom Generalstabsoffizier zum Generaldirektor*. ST Verlag. [in German].
29. Office of the Historian (2018). *Paper Prepared in the National Security Council Staff 1969–1976* <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v04/d292>> [in English]. (2018, May, 01).
30. Sarotte M.E. (2008). *The Frailties of Grand Strategies: A Comparison of Détente and Ostpolitik. Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969-1976*. New York: Oxford University Press. [in English].
31. Schmidt, H. (1989). *Men and Powers: A political retrospective*. New York: Random House Inc. [in English].
32. German History in Documents and Images (August 12, 1970). *The Moscow Treaty* <http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1677> [in English]. (2018, March, 14).
33. JSTOR (2018). U.S. Export Administration Act of 1969, 192-196. <<http://www.jstor.org/stable/20690591>> [in English]. (2018, May, 20).
34. Brandt, W. (1969). German foreign policy. *Taylor & Francis Online* <<http://dx.doi.org/10.1080/00396336908441040>> [in English]. (2018, May, 15).